

ЕКОНОМІКА ТА МЕНЕДЖМЕНТ

УДК 631.11

Н. М. Тарасюк; О. О. Адлер, канд. техн. наук, доц.;
О. Г. Ратушняк, канд. техн. наук, доц.

ДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ЕКВІВАЛЕНТНОГО ОБМІНУ В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН ПІДПРИЄМСТВ МОЛОКОПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ АПК

Проведено аналіз еквівалентності обміну в системі економічних відносин підприємств, розраховано оптимальні рівні цін на молоко та молочну продукцію на різних стадіях виробничого процесу та здійснено прогнозний розподіл прибутку між різними сферами молокопродуктового підкомплексу АПК.

Вступ

Визначальною передумовою ефективного розвитку підприємств молокопродуктового підкомплексу у післяреформений період є формування економічно справедливих і обґрунтованих економічних відносин між різними сферами АПК. Розбалансованість інтересів учасників зумовлена, перш за все, значним диспаритетом цін на молочну продукцію. Так, молокопереробні підприємства, займаючи монопольні позиції у відносинах з виробниками та намагаючись покращити своє фінансове становище, часто вдаються до встановлення необґрунтовано низьких цін на молочну сировину. Внаслідок цього виробники молока опинилися на межі виживання, що значно ускладнило економічні відносини різних сфер АПК. Тому в сучасних умовах питання еквівалентності обміну в системі економічних відносин підприємств молокопродуктового підкомплексу набуває особливої гостроти.

Питання розвитку молочного скотарства і виробництва молочної продукції, а також формування економічних відносин підприємств молокопродуктового підкомплексу вивчали чимало вчених-економістів: В. Г. Андрійчук [1], Б. В. Бойко [2], О. О. Дадак [3], М. М. Ільчук [4], С. В. Лукаш [5], М. К. Пархомець [6], П. Т. Саблук [7], Н. С. Скопенко [8], С. П. Ткачук [9] та інші. В їх працях розглядаються питання формування та форми функціонування економічних відносин підприємств, роль державного регулювання у молочній галузі, методи розподілу прибутку між різними сферами молокопродуктового підкомплексу АПК й інше.

Водночас невирішеною залишається значна частина питань щодо формування взаємовигідних економічних відносин підприємств молокопродуктового підкомплексу, а саме системи еквівалентного обміну між різними сферами АПК на основі оптимальних рівнів цін на молоко та молочну продукцію. Таким чином, *метою цієї статті* є дослідження еквівалентності обміну між підприємствами молокопродуктового підкомплексу Вінницької області та розрахунок оптимальних рівнів цін, які б стимулювали розвиток ефективних економічних взаємовідносин підприємств регіону.

Основні результати дослідження

Під час просування товару по ланцюзі «виробництво—переробка—реалізація» на кожному етапі формується ціна: закупівельна, оптова та роздрібна. За командно-адміністративної системи процес формування цін на молоко та молочну продукцію був під жорстким контролем держави. Наразі ціни формуються на договірній основі. І в такій ситуації, коли роль держави обмежена, значних втрат набуває саме виробник сировини через монополізм переробних підприємств.

В результаті розбалансованість інтересів учасників молокопродуктового підкомплексу та майже відсутній державний контроль призвели до непропорційності розвитку підкомплексу. Аналіз співвідношення індексів закупівельних, оптових та роздрібних цін на молоко та молочну продукцію показав, що за період 2007—2011 рр. в цій сфері мали місце значні невідповідності (табл. 1). Так, ціни на готову молочну продукцію за досліджуваний період зросли майже в 4 рази, тоді як на молочну сировину в 2,7 разів.

Індекси цін виробників і роздрібних цін на молоко і молокопродукти, %

Показник	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2007—2011 рр.
Індекс цін реалізації молока сільськогосподарськими підприємствами	151,7	104,9	104,7	157,3	101,3	265,7
Індекс цін виробників молочної продукції	145,0	125,1	154,8	117,0	117,7	387,9
Індекс споживчих цін	148,8	105,9	121,6	105,8	103,3	210,4

Непропорційність розвитку різних сфер молокопродуктового підкомплексу викликана незадовільним станом їх економічних взаємовідносин та відображається нерівномірним розподілом прибутків між сферами виробництва, переробки та торгівлі молоком та молочною продукцією. Аналіз розподілу прибутку між зазначеними сферами у ПАТ «Бершадьмолоко», з їх співпрацею на контрактній основі, показав, що частка сільського господарства в загальних витратах під час виробництва молока у 2011 р. склала 60,9 %, молокопереробного підприємства — 34 % та торгівлі — лише 5,2 % (табл. 2).

Таблиця 2

Розподіл прибутку при виробництві, переробці та реалізації 1 т молока ПАТ «Бершадьмолоко» з сільськогосподарськими підприємствами та підприємствами торгівлі, 2011 р.

Показники	Сільське господарство	Молокопереробне підприємство	Торгівля
Власні витрати, грн	2398,1	1337,9	204,3
Частка в структурі загальних витрат, %	60,9	34,0	5,2
Вартість сировини або продукції, грн	—	2398,1	4310,7
Повна собівартість, грн	2398,1	3736,0	4515,0
Виручка від реалізації, грн	2682,1	4310,7	5660,0
Частка в роздрібній ціні, %	47,4	28,8	23,8
Прибуток, грн	284,0	574,7	1145,0
Частка у величині прибутку, %	14,2	28,7	57,1
Рівень рентабельності, %	11,8	15,4	25,4

Щодо розподілу прибутку, то, як видно з табл. 2, найбільша його частка припадає на сферу торгівлі — 57,1 %, тоді як частка витрат цієї сфери є найменшою. На сільське господарство припадає найменша частка прибутку — 14,2 % при найвищій питомій вазі витрат.

За такої ситуації природно, що рівень рентабельності торгівельної сфери є найвищим — 25,4 %, тоді як переробного підприємства — 15,4 %, а сільськогосподарських підприємств — лише 11,8 %.

Таким чином, фактично відбувся перетік прибутку із сфери сільського господарства у переробну та торговельну сфери. Сільськогосподарські виробники втрачають частину прибутку, у створенні якого брали безпосередню участь.

Важливим механізмом регулювання розподілу прибутку між усіма сферами молокопродуктового підкомплексу АПК є ціна. Протягом останніх років відбулися значні зміни у системі ціноутворення як на всю сільськогосподарську продукцію, так і на молочну зокрема.

Економічні відносини між сферами молокопродуктового підкомплексу можуть бути налагоджені через вигідну систему взаєморозрахунків таким чином, щоб забезпечити мотивацію до виробництва молока та зменшити вплив торгівельної сфери.

В теперішніх умовах розвитку економічних відносин між виробниками молока та переробними підприємствами існує певна недовіра. Зумовлена вона тим, що виробники вважають ціни реалізації молока на переробні підприємства низькими. Переробники, в свою чергу, стверджують, що в сучасних ринкових умовах збільшення закупівельних цін призведе до збитковості їх роботи, адже ціни на готову молочну продукцію є недостатньо високими. Зрозуміло, що головним у забезпеченні ефективних економічних відносин між сферами виробництва та переробки молока має бути забезпечення прибутковості обох сфер.

За розрахунками науковців, оптимальна структура розподілу прибутків повинна бути така: ви-

робнича сфера — 52 %, переробна сфера — 44 %, витрати на апарат управління — 1 %, резервний фонд — 3 % [10]. У Вінницькій області питома вага прибутку виробничої сфери у 2011 р. складала 43,6 %. Без забезпечення умови рівноправного розподілу прибутку сільськогосподарські підприємства не зможуть отримувати доходи від реалізації молока на переробні підприємства.

Згідно із законом України «Про молоко та молочні продукти» [11] створено Узгоджувальну комісію Міністерства аграрної політики та продовольства для розрахунку закупівельної ціни на молоко. Узгоджувальна комісія складається із представників від виробників молока та переробних підприємств в однаковій кількості. Розроблювані ними мінімальні закупівельні ціни повинні відшкодувати середньогалузеві нормативні витрати та забезпечувати мінімальний рівень прибутку виробникам молока.

За методикою, запропонованою науковцями ННЦ НААН «Інституту аграрної економіки» [12], авторами розраховано оптимальну закупівельну, оптову та роздрібну ціну на молоко та молочну продукцію на основі статистичної звітності сільськогосподарських та молокопереробних підприємств та організацій торгівлі (табл. 3).

Таблиця 3

Розрахунок рівня заготівельної, оптової та роздрібної ціни 1 т молока у Вінницькій області, 2011 р.

Показник		Методика розрахунку	Сільське господарство	Молокопереробна промисловість	Торгівля
1.	Власні витрати	матеріали звітності	2551,3	2002,3	1088,0
2.	Ціна сировини, грн	матеріали звітності	—	4451,3	6524,3
3.	Повна собівартість, грн	р. 1 + р. 2	2551,3	6453,6	7612,3
4.	в т. ч. амортизаційні відрахування	матеріали звітності	214,3	106,2	98,4
5.	Собівартість продукції без амортизаційних відрахувань, грн	р. 3 – р. 4	2337,0	6347,4	7513,9
6.	Вартість основних виробничих засобів, грн	матеріали звітності	31497,5	11324,3	1054,8
7.	Коефіцієнт норми прибутку	норматив	0,05	0,05	0,05
8.	Коефіцієнт оборотності затрат	норматив	0,58	0,08	0,04
9.	Прибуток на основні засоби, грн	р. 6 × р. 7 × р. 8	918,7	45,3	2,1
10.	Прибуток на оборотні засоби, грн	р. 5 × р. 7 × р. 8	68,2	25,4	15,0
11.	Всього прибутку, грн	р. 9 + р. 10	986,8	70,7	17,1
12.	Грошова оцінка 1 га ріллі, що припадає на 1 т молока, грн	розрахункове	30438,1	—	—
13.	Коефіцієнт нормативу капіталізації землі	норматив	0,03	—	—
14.	Ціна, грн	р. 3 + р. 11 + (р. 12 × р. 13)	4451,3	6524,3	7629,4

Розрахунки табл. 3 показують, що оптимальна закупівельна ціна на молоко для сільськогосподарських підприємств з урахуванням ціни землі має складати 4,5 грн за 1 кг, оптова ціна на молочні продукти в перерахунку на молоко для переробних підприємств — 6,5 грн за 1 кг, а роздрібна ціна — 7,6 грн за 1 кг. Такі рівні цін у 2011 р. могли б забезпечити ефективні економічні відносини для учасників молокопродуктового підкомплексу АПК Вінницької області. Знаючи рівні закупівельної та оптової цін, можна в подальшому розподіляти прибуток на всіх стадіях виробничого процесу у ланцюзі «виробництво—переробка—реалізація».

Закупівельна ціна на молоко може збільшуватись зі зростанням жирності та вмісту білка відповідно до нормативів. Розрахунки показують, що з підвищенням рівня жирності молока до 4 % ціна може бути збільшена на 5,8 %, а із підвищенням рівня білка в молоці ціна може зрости на 10 % [4].

Виробникам молока у цих взаємовідносинах також відводиться значна роль. Вони повинні постачати на переробні підприємства молоко тільки найвищої якості. Адже виготовлена з такого молока продукція буде більш конкурентоспроможною на ринку. Таким чином, якість молока як сировини є вихідною точкою економічних взаємовідносин між виробником та переробним підприємством.

Відповідно до розрахованих оптимальних закупівельних, оптових та роздрібних цін на молоко та молочну продукцію авторами було здійснено прогнозний розподіл прибутку від виробництва та переробки 1 т молока у Вінницькій області (табл. 4).

Прогнозний розподіл прибутку при виробництві, переробці та реалізації 1 т молока у Вінницькій області

Показник	Сільське господарство	Молокопереробна промисловість	Торгівля
Власні витрати на реалізовану продукцію, грн	3578,0	731,0	55,0
Ціна сировини, грн	—	4451,3	6524,3
Повна собівартість реалізованої продукції, грн	3578,0	5182,3	6579,3
Виручка від реалізації, грн	4451,3	6524,3	7629,4
Прибуток (збиток) від реалізації, грн	873,3	1342,0	1050,1
Рентабельність, %	24,4	25,9	16,0

Як випливає з табл. 4, виробнича сфера може отримати прибуток у розмірі 873,3 грн/т з рентабельністю 24,4 %, переробна — 1342 грн/т з рентабельністю 25,9 %, а сфера торгівлі — 1050,1 грн/т з рентабельністю 16 %. На нашу думку, такий розподіл прибутку дозволить відшкодувати витрати на виробництво та переробку молока і отримати рівновеликий прибуток на всіх стадіях виробничого процесу.

Застосування такої методики до розподілу прибутку доцільне при формуванні економічних взаємовідносин підприємств, які працюють на умовах контрактації. Проте цей метод має певні недоліки, оскільки не забезпечує розподілу прибутку відповідно до частки витрат кожної сфери.

Для підприємств, які є учасниками інтегрованого об'єднання, доцільним є застосування методики розподілу прибутку, коли взаєморозрахунки ґрунтуються на визначенні індивідуального внеску в кінцевий результат кожного учасника об'єднання. Виробники молока передають сировину на переробні підприємства без її оплати. Останні, в свою чергу, направляють готову продукцію у торговельну мережу також без оплати. В такому випадку в інтегрованому об'єднанні не використовуються заготівельні та оптові ціни. Виручка від реалізації готової продукції надходить на розрахунковий рахунок об'єднання, а потім розподіляється між усіма учасниками пропорційно до їх внеску. Як показує досвід, така схема розподілу прибутку дає можливість виробникам молока отримати більше коштів, ніж у випадку звичайної оплати (табл. 5).

Розподіл результату діяльності підприємств молокопродуктового підкомплексу АПК в результаті виробництва, переробки та реалізації 1 т молока у Вінницькій області, 2011 р.

Показник	Сільське господарство	Переробна промисловість	Торгівля
Власні виробничі витрати, грн	2225,0	1152,0	612,0
Частка витрат на кожному етапі виробництва, %	55,8	28,9	15,3
Виручка від реалізації продукції без ПДВ, грн	5288,0		
Розподіл коштів у відповідності з внеском кожної сфери, грн	2950,7	1528,2	809,1
Загальна маса прибутку, грн	725,7	376,2	197,1
Рівень рентабельності, загальний, %	32,6	32,7	32,2

За розподільчого методу взаєморозрахунків між підприємствами молокопродуктового підкомплексу АПК забезпечується отримання прибутку в розмірі, пропорційному витратам кожного учасника, а також однаковий рівень рентабельності в ланцюзі «виробництво—переробка—реалізація».

Висновки

Дослідження еквівалентності обміну в системі економічних відносин підприємств молокопродуктового підкомплексу АПК дозволяє повніше усвідомити та чітко окреслити перелік завдань, які можуть та повинні бути вирішені під час формування взаємовигідних економічних відносин підприємств. Це, перш за все, формування оптимальних рівнів цін на різних етапах виробництва продукції. А, по-друге, посилення контролю держави за виконання договірних зобов'язань усіх учасників молокопродуктового підкомплексу.

Перспективою дослідження цього питання є аналіз економічних взаємовідносин молокопереробних підприємств із господарствами населення. В тому числі значна увага повинна приділятися питанню формування цін та розподілу прибутку між вказаними суб'єктами господарювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрійчук В. Г. Капіталізація сільського господарства: стан та економічне регулювання розвитку / В. Г. Андрійчук. — Ніжин : Аспект-Поліграф, 2007. — 216 с.
2. Бойко В. І. До проблеми визначення механізму державної підтримки виробників аграрної продукції / В. І. Бойко, О. А. Козак // Економіка АПК. — 2010. — № 7. — С. 37—39.
3. Дадак О. О. Роль ефективної стратегії розвитку у молокопродуктовому підкомплексі АПК / О. О. Дадак // Зб. наук. пр. Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). — 2010. — № 2(10). — С. 157—161.
4. Ільчук М. М. Ефективне функціонування молокопродуктового підкомплексу України / М. М. Ільчук. — К. : Нічлава, 2004. — 312 с.
5. Лукаш С. В. Основні проблеми та перспективи розвитку АПК / С. Лукаш, В. Щербина // Вісник Львівського державного аграрного університету: економіка АПК. — 2007. — № 14(1). — С. 191—196.
6. Пархомець М. К. Економічний механізм розвитку молокопродуктового підкомплексу АПК Західного регіону України / М. К. Пархомець. — Тернопіль : Економічна думка, Ерудит, 2001. — 328 с.
7. Саблук П. Т. Економіка виробництва молока і молочної продукції в Україні : моногр. / П. Т. Саблук, В. І. Бойко. — К. : ННЦ ІАЕ, 2005. — 340 с.
8. Скопенко Н. С. Системний підхід щодо формування інтегрованих об'єднань / Н. С. Скопенко // Актуальні питання сучасної економіки : Всеукраїнська заочна наукова конференція, 20—21 січ. 2011 р. : тези. Умань, 2011. — Ч. 2. — С. 105—106.
9. Ткачук С. П. Перспективи формування пропозиції на регіональному ринку молока в умовах інтеграції / С. П. Ткачук // Біоресурси і природокористування. — 2010. — Т. 2, № 1—2. — С. 145—150.
10. Доброзорова О. В. Основні напрями розвитку молочного підкомплексу Херсонської області / О. В. Доброзорова, А. І. Соловійов // Економіка АПК. — 2004. — № 10. — С. 67—72.
11. Закон України «Про молоко і молочні продукти» від 24 червня 2004 р. № 1870–IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1870-15>.
12. Нормативні витрати, ціни, баланси сільськогосподарської продукції в Україні та країнах світу / [О. М. Шпичак, Ю. Я. Ганусенко, С. А. Ставінєвич та ін.] ; за редакцією О. М. Шпичака, Ю. Я. Ганусенка. — К. : ННЦ ІАЕ, 2006. — 693 с.
13. Ільчук М. М. Ефективне функціонування молокопродуктового підкомплексу України / М. М. Ільчук. — К. : Нічлава, 2004. — 312 с.

Рекомендована кафедрою економіки підприємства і виробничого менеджменту

Стаття надійшла до редакції 4.02.2013
Рекомендована до друку 18.03.2013

Тарасюк Наталія Михайлівна — асистент, **Адлер Оксана Олександрівна** — доцент, **Ратушняк Ольга Георгіївна** — доцент.

Кафедра економіки підприємства і виробничого менеджменту, Вінницький національний технічний університет, Вінниця